



قلب‌های شعری

دستور زبان فارسی

فهرست محتوای آموزشی

* آرکان شعر

* بیت و مصراع

* ردیف

* قافیه

* قالب

* قالب قصیده

* قالب غزل

* قالب قطعه

* قالب مثنوی

* رباعی

* دوبیتی

* شعر نیمایی

ارکان شعر

بیت

مِصرَاع

رَدیف

قافیه

قالب

بیت: کمترین مقدار شعر و به عبارت دیگر واحد شعر است که از دو مصراع تشکیل شده است.

به نام خداوند جان آفرین / حکیم سخن در زبان آفرین (یک بیت)

در واقع کمترین میزان و واحد شعری که می توان گفت یک بیت است

مصراع: هر بیت شامل دو قسمت است که هر بخش مصراع نام دارد و کمترین مقدار سخن موزون و دارای وزن و آهنگ است.

نابرده رنج، گنج میسر نمی شود (یک مصراع) / مزد آن گرفت جان برادر، که کار کرد (یک مصراع)

بشنو از نی، چون حکایت می کند (یک مصراع) / از جدایی ها شکایت می کند (یک مصراع)

ارکان شعر

بیت

مِصرَاع

ردیف

قافیه

قالب

ردیف: یک یا چند واژه و یا یک جمله که به **یک معنی** در پایان همی بیت‌ها تکرار می‌شود.
ردیف از ویژگی‌های شعر قدیمی فارسی است.

ردیف در پایان هر بیت دقیقاً تکرار می‌شود.

(مثال) ای ساریان آهسته ران کِرامِ جانم می‌رود / وان دل که با خود داشتم با دلستانم می‌رود

می‌رود در پایان هر دو مصراع دقیقاً تکرار شده و هر دو یک معنی دارند پس ردیف هستند

(مثال) به صحراءِ بَنگَرُم صحرا تو بینم / به دریا بَنگَرُم، دریا تو بینم

تو بینم در پایان هر دو مصراع دقیقاً تکرار شده و هر دو یک معنی دارند پس ردیف هستند

ارکان شعر

بیت

مِصرَاع

رَدیف

قافیه

قالب

قافیه: به واژه‌های قبل از ردیف که آهنگ و وزن یکسان دارند قافیه می‌گویند. اگر شعری ردیف نداشت کلمات هم وزن در آخر هر مصراع باهم، قافیه هستند.

در مثال‌های اسلاید قبل:

مثال) ای ساریان آهسته ران کِرامِ جانم می‌رود / وان دل که با خود داشتم با دِلِستانم می‌رود

می‌رود در پایان هر دو مصراع ردیف هستند و کلمات جانم و دِلِستانم قافیه می‌باشند

مثال) به صحراءِ بَنگَرَم صحرا تو بینم / به دریا بَنگَرَم، دریا تو بینم

تو بینم در پایان هر دو مصراع ردیف هستند و کلمات صحرا و دریا قافیه می‌باشند

ارکان شعر

بیت

مِصرَع

ردیف

قافیه

قالب

قالب: شاعران و مخاطبان آنها، به مرور زمان به تفاهم‌هایی رسیده‌اند و شکل‌هایی خاص را در مصراع‌بندی و قافیه‌آرایی شعر به رسمیت شناخته‌اند. به این ترتیب در طول تاریخ، چند قالب پدید آمده‌است.

قالب، شکل ظاهری است که قافیه به شعر می‌بخشد.

طول هر مصرع، چیدمان هر مصرع، تعداد ابیات، آرایش مصرع‌ها، قافیه‌آرایی آنها و حتی موضوع شعر، دیگر عوامل تعیین‌کننده‌ی قالب شعرند.

وزن شعر: آهنگ خاصی که در تمام مصراع‌های یک شعر یکسان است.

انواع قالب شعری: قصیده / غزل / قطعه / مثنوی / رباعی / دوبیتی / شعر نو

قصیده

- * قافیه‌ی مصرع اول با مصراع‌های زوج یکسان است.
- * تعداد بیت‌ها از ۱۵ بیت بیشتر است.
- * موضوع آن داستان و پند و اندرز و حکمت است.

در قصیده شاعر به ستایش یا نکوهش چیزی می‌پردازد. بین ۱۵ تا ۷۰ بیت دارد و مصراع اول با مصراع‌های زوج هم قافیه است. قصیده از نظر تعداد ابیات و محتوا با غزل فرق دارد. از نظر نمودار شبیه هم هستند.

بهار تازه دمید، ای به روی رشک <u>بهار</u>	بیا و روز مرا خوش کن و نبید <u>بیار</u>
همی به روی تو ماند بهار دیبا روی	همی سلامت روی تو و بقای <u>بهار</u>
رخ تو باغ من است و تو باغبان منی	مده به هیچکس از باغ من، گلی، ز <u>نهار!</u>
⋮	⋮

تو آن شهی که ترا هر کجا شوی، شب و روز	همی رود ظفر و فتح، بر یمین و <u>یسار</u>
خدايگان جهان باش، وز جهان برخوردار	به کام زی و جهان را به کام خویش <u>گذار</u>

قصیده سرایان بزرگ ایران: رودکی، فرخی، ناصر خسرو، خاقانی

قصیده

نمودار:

*-----	*-----
*-----	-----
*-----	-----
*-----	-----
*-----	-----

غزل

* قافیه‌ی مصرع اول با مصراع‌های زوج یکسان است.

* بین ۵ تا ۱۰ بیت دارد.

* موضوع آن عشق و عرفان است.

غزل به معنی سخن عاشقی است. در غزل شاعر با معشوق خود سخن می‌گوید. بین ۵ تا ۱۰ بیت دارد و مصراع اول با مصراع‌های زوج هم قافیه است.. شاعر در پایان شعر نام خود یا تخلص شاعری خود را می‌آورد.

ای نسیم سحر آرامگه یار کجاست	منزل آن مه عاشق کش عیار کجاست
شب تار است و ره وادی ایمن در پیش	آتش طور کجا موعد دیدار کجاست
هر که آمد به جهان نقش خرابی دارد	در خرابات بگویند که هشیار کجاست
⋮	⋮
ساقی و مطرب و می جمله مهیاست ولی	عیش بی یار مهیا نشود یار کجاست
حافظ از باد خزان در چمن دهر مرنج	فکر معقول بفرما گل بی خار کجاست

غزل سرایان بزرگ ایران: حافظ، شهریار، سعدی، مولوی، سنایی غزنوی، صائب تبریزی

غزل

نمودار:

*-----	*-----
*-----	-----
*-----	-----
*-----	-----
*-----	-----

تفاوت غزل و قصیده در تعداد ابیات آن است که قصیده گاه‌ها تا ۷۰ بیت نیز می‌شود ولی غزل نهایتاً ۱۰ بیت است.

قطعه

✿ قافیهی مصراع‌های زوج یکسان است.

❁ تعداد پیت‌های مشخصی ندارد.

✿ موضوع آن مطالب اخلاقی و اجتماعی، تعلیمی، مدح و طنز است.

قطعه حداقل دارای دو بیت است که مصراع های زوج آن با هم هم قافیه است. موضوع آن اخلاقی، اجتماعی، آموزشی و ستایش یا طنز است. علت نامگذاری قطعه آن است که شعری با قالب قطعه مانند آن است که از وسط یک قصیده برداشته شده باشد.

نشینده ای که زیر چناری کدوبنی
بررست و بردمید بر او بر، به روز بیست

پرسید از چنار که تو چند روزه ای؟
گفتا چنار سال مرا بیشتر ز سی است

خندید پس بدو که من از تو به بیست روز
برتر شدم بگوی که این کاهلیت چیست؟

اورا چنارگفت که امروز ای کدو
باتو مراهنوز نه هنگام داوری است

فردا که بر من و تو وزد باد مهرگان
آنکه شود پدید که نامرد و مرد کیست

پروین اعتصامی بیشتر اشعارش را در قالب قطعه سروده است.

قطعه

نمودار:

✻ ————— —————

✿ _____

✻ _____

✻ _____

مثنوی

- * هر بیت قافیه‌ای جداگانه دارد.
- * تعداد بیت‌های مشخصی ندارد و می‌تواند صدها بیت داشته‌باشد.
- * موضوع آن داستان، حماسی و اخلاقی، عارفانه و عاشقانه و طنز است.

مثنوی به معنی دوتایی است و در هر بیت قافیه‌ها عوض می‌شوند. هر بیت دارای دو قافیه مستقل از بیت‌های دیگر است. قالب مثنوی برای سرودن شعرهای طولانی مناسب است. موضوع آن حماسی و تاریخی، اخلاقی، عاشقانه یا عارفانه است.

یکی گربه در خانه زال بود که برگشته ایام و بد حال بود

روان شد به مهمان سرای امیر غلامان سلطان زدند شر به تیر

چکان خونش از استخوان می‌دوید همی گفت و از هول جان می‌دوید

اگر جستم از دست این تیر زن من و موش و ویرانه پیر زن

آثاری در قالب مثنوی: شاهنامه فردوسی، بوستان سعدی، خسرو و شیرین نظامی، مثنوی معنوی مولانا

مثنوی

نمودار:

*-----	*-----
+-----	+-----
o-----	o-----
x-----	x-----
★-----	★-----

قدیمی‌ترین قالب شعر فارسی است و مناسب‌ترین قالب برای بیان داستان‌ها و مطالب طولانی است.

رباعی

- * قافیه‌ی مصراع‌های اوّل و دوّم و چهارم یکسان است.
- * موضوع آن عارفانه و عاشقانه و فلسفی است.

رباعی (چهارتایی)، شعری چهار مصراع‌ی است که سه مصراع اول مقدمه‌ای برای منظور شاعر هستند و حرف اصلی شاعر در مصراع چهارم گفته می‌شود. معمولاً مصراع سوم آن با بقیه هم قافیه نیست. موضوع آن عارفانه، عاشقانه یا فلسفی است.

هر سبزه که بر کنار جویی رسته است گویی ز لب فرشته خویی رسته است
پا بر سر سبزه تا به خواری ننهی کان سبزه ز خاک لاله رویی رسته است
معروفترین رباعی سرای ایران: خیام

رباعی

نمودار:

*----- *-----
*----- -----

دوبیتی

- * قافیه‌ی مصراع‌های اوّل و دوّم و چهارم یکسان است.
- * دو بیت دارد.
- * موضوع آن عارفانه و عاشقانه و فلسفی است.

قالب شعری است که از دو بیت با قافیه‌هایی در مصراع‌های اول، دوم و چهارم درست شده است. دوبیتی را ترانه هم می‌گویند و موضوع آن عارفانه و عاشقانه است.

ز دست دیده و دل هر دو فریاد هر آنچه دیده بیند دل کند یاد
بسازم خنجری نیشش ز فولاد زنم بر دیده تا دل گردد آزاد

معروفترین شاعران دوبیتی گو: بابا طاهر عریان و فایز دشتستانی

دوبیتی

نمودار:

*----- *-----
*----- *-----

رایج‌ترین قالب در میان روستاییان است.

دوبیتی وزن خاصی دارد و بارباعی متفاوت است.

شعر نیمایی

* قافیه‌ی منظم و مشخصی ندارد.

* مصراع‌ها کوتاه و بلند هستند.

* موضوع آن بیشتر اجتماعی و سیاسی است.

* قالب شعر نیمایی یا آزاد توسط نیما یوشیج ایجاد شد.

* این سبک شعر، تفاوت‌های اساسی با شعرهای قدیمی فارسی در قالب، ساختار و محتوا دارد.

* سهراب سپهری، احمد شاملو، مهدی اخوان ثالث، فروغ فرخ‌زاد، فریدون مشیری از شاعران شعرنیمایی هستند.